

UČEBNICE LATINY HANSE H. ØRBERGA PO PŮL STOLETÍ EXISTENCE*

Bohumila MOUCHOVÁ (Praha)

První díl učebnice pod názvem *Familia Romana*, k jejímž metodickým postupům se v předmluvě k prvnímu vydání v r. 1956 považovali za vhodné vyjádřit Louis Hjelmslev, Giacomo Devoto, Robert Schilling, A. D. Leeman, Dag Norberg, Emilio Springhetti, Scevola Mariotti¹ aj., si zaslouží pozornost i nyní, obzvláště když se podle ní v Itálii sice ojediněle, ale s úspěchem učí ještě dnes, v době, kdy je k dispozici velká řada dalších učebnic. Profesor Luigi Miraglia podle ní vyučoval na lyceu Calamandrei v Neapoli a nyní ji užívá na lyceu v Montelle. Počet hodin, který je na lyceu – tedy ne na klasickém gymnáziu – věnován latině, můžeme jenom závidět: první dva roky po pěti týdenních hodinách, další tři roky po čtyřech; jestliže však učí latinu profesor italského jazyka, stává se, že v posledním třiletí se počet hodin o něco snižuje ve prospěch italštiny.

Výsledky, kterých L. Miraglia dosahuje díky svému pracovnímu nasazení i díky svým přátelům, jsou pozoruhodné, jak demonstroval se svými žáky na IX. mezinárodním kongresu, který pořádala římská *Academia Latinitati Fovendae* ve finské Jyväskylä r. 1997, a na *Convegno internazionale sulla didattica delle lingue classiche* r. 1998 v italské Montelle.²

Autorem obou uvedených učebnic, v nichž se učí latině přímou metodou běžnou při výuce moderních jazyků, je Dán Hans Henning Ørberg. V padesátých letech jej inspirovala metoda výuky angličtiny v učebnici Arthura M. Jensena a rozhodl se ji uplatnit v latině. Metodickým poradcem jeho nově koncipované učebnice se stal právě sám Jensen, s nímž Ørberg svůj postup podrobně konzultoval. Vynikající světoví latinisté pak dbali na dobrou stylistickou úroveň latiny Ørbergovy knihy. A sám autor tento kurs latiny po zkušenostech během svého života stále zlepšoval a činil tak dosud.

V Ørbergových učebnicích je v centru pozornosti porozumění latinskému textu bez překládání – bez toho, aby žáci vyhledávali slovní zásobu ve

* HANS H. ØRBERG, *Lingua Latina per se illustrata, Pars I: Familia Romana*, Hauniae (København), Apud Museum Tusculanum 1997⁶, 328 s.; *Pars II: Roma aeterna*, Grena 1998, 423 s.

¹ Tyto předmluvy s výjimkou Hjelmslevovy jsou uveřejněny v doprovodné učebnici pro učitele *Latine doceo* (s. 97-111); viz pozn. 8.

² Viz B. MOUCHOVÁ, *Latinsky o latině*, Auriga 41, 1999, s. 82-86.

slovnících nebo ji nacházeli v úhledných sloupcích pod textem, a bez toho, aby text po přečtení a syntaktickém rozboru překládali do mateřského jazyka. Obě Ørbergovy učebnice obsahují slovní zásobu v počtu kolem 4 000 lexikálních jednotek, vybraných na základě frekvenčních slovníků tak, aby žák mohl relativně brzy začít číst díla latinských autorů, a to bez nepřekonatelných obtíží. Text lekcí je přitom vystavěn takovým způsobem, že význam nového slova vyplývá pokud možno z kontextu. Každý nový výraz je se základními morfologickými údaji uveden v pruhu na okraji knihy. Někdy je nový výraz doprovázen vyobrazením předmětu, jindy je jeho význam vymezen pomocí opozit či synonym. Nová lexikální jednotka se v textu v různé podobě opakuje tak často, až se její znalost zcela upevní. Žáci mají kromě toho také k dispozici *Index vocabulorum*³ s odkazem na místo, kde se slovo vyskytuje poprvé. Pokud je u slova uvedeného na okraji textu výklad, je krátký, jednoduchý a latinský, např. ve 3. lekci se objasňuje význam jednoho ze sloves takto: *verberat = pulsat et pulsat*, přičemž význam slovesa *pulsat* je již předtím znázorněn na výmluvném obrázku k textu; v lekci 23 je podán výklad slovesa *negare* slovy *dicere "non verum esse"*, což je v dané situaci výklad sice jednoduchý, ale přiměřený.

Gramatika je v první učebnici vyložena u každé lekce velmi úsporně a pouze latinsky. Podobně jako nový výraz, tak také každý nový gramatický jev se v lekci opakuje v textu několikrát, dokud není jisté, že je zmechanizován, a dokud jej žák v rámci textu nezvládne.

První díl učebnice s názvem *Familia Romana* má 35 poměrně rozsáhlých lekcí, které mají jednotlivičnou linii, danou vyprávěním o životě jedné římské rodiny, jejích přátel a otroků. Lekce poskytují informace přibližně o 24 tématech jako rodina, škola, úřady, vojsko, obchod, námořní plavba, kultura, zábava, mytologie, náboženské obřady i počátky křesťanství aj. Text učebnice je převážně prozaický, pouze v jejím závěru jsou epigramy Martialovy, několik kratších básní Catullovy a verše Ovidiovy.

Aby se jak slovní zásoba, tak gramatické jevy automatizovaly, následuje za každou lekci cvičení (A) morfologické, (B) lexikální a (C) jednoduché latinské otázky, kontrolující porozumění textu bez překladu. Pokud tato cvičení nepostačují, je možno připojit další, která byla vydána v samostatné doplňkové učebnici;⁴ např. k páté lekci je tu k dispozici jedenáct dodatečných cvičení. Vyskytuje se v nich aktuální slovní zásoba i aktuální gramatické jevy, jejichž znalost se stálým obměňováním v cvičných větách upevňuje. Dále má učitel možnost zpestřit výuku latinskými dialogy, jejichž zákla-

³ HANS H. ØRBERG, *Lingua Latina per se illustrata, Indices*, Hauniae (København), Apud Museum Tusculanum 1991, s. 33nn.

⁴ HANS H. ØRBERG, *Lingua Latina per se illustrata, Exercitia Latina*, Hauniae (København), Museum Tusculums Forlag 1981, 1985, 148 s. Cvičení jsou v poněkud upravené podobě součástí příručky *Latine disco* a je jich kolem 400; viz pozn. 7.

dem je téma dané lekce a které zajímavou formou slouží témuž účelu jako cvičení.⁵

V druhé učebnici, jejíž titul je *Roma aeterna* (lekce 36-56), začíná soustavná četba originálních textů – od římské legendární historie až k občanské válce mezi Pompeiem a Caesarem. Je to část náročná a obsahuje zprvu texty uměle vytvořené – báje podle Vergilia. Poté začínají žáci s četbou Livia. Jeho text je zprvu poněkud zkrácený i upravený, ale velmi brzy se začíná číst pouze nepatrně změněný a zkrácený originál. Jakmile je téma probráno důkladně v próze, přistupují někdy verše na stejné téma, např. o únosu Sabine z Ovidiova *Umění milovat* a *Kalendáře*. Další výběr z událostí z římské historie v chronologickém pořadí je zařazen z Eutropia, dále z Gellia, který je jen nepatrně zkrácen, a z Nepota o Hannibalovi. Při vyprávění římské historie přichází znovu ke slovu Livius, Liviovy periody, jsou tu i rozsáhlé partie Sallustiova díla *Bellum Iugurthinum*, dočteme se o významných republikánských osobnostech: o Ciceronovi z jeho díla *Brutus*, o Pompeiovi z Ciceronovy řeči *De imperio Gnaei Pompei*. V závěru jsou úseky z Ciceronova spisu *De re publica* a celé *Somnium Scipionis*.⁶ I tato učebnice má jednotící linii, protože v ní nejde o četbu malých úryvků na zcela odlišné náměty, nýbrž o sled římských historických událostí, které na sebe navazují, prolínají se a vytvářejí celek.

Tyto učebnice začal užívat při školní výuce na pětiletém (nikoliv na klasičtém) gymnáziu L. Miraglia (a spolu s ním i jeho další kolegové) při hodinové dotaci, o níž byla již zmínka. Také pro Miragliu platí původní princip: primární je četba a porozumění latinskému textu bez překladu do mateřského jazyka, ověřování porozumění textu, slovní zásoby i gramatických jevů prostřednictvím latinských otázek i odpovědí, i když otázky v mateřském jazyce nejsou a *limine* vyloučeny, a teprve poté přichází na řadu studium příslušné partie latinské gramatiky a (eventuální) kontrola překladem do mateřského jazyka. K dosavadním Ørbergovým učebnicím připojili L. Miraglia a F. Bórrí latinskou gramatiku: italský výklad o latinské výslovnosti a fonetice, latinský přehled morfologie a italsky psanou syntax s příklady na gramatické jevy v první řadě z textů v učebnicích *Familia Romana* a *Roma aeterna*. V témže svazku poskytl L. Miraglia i italsky psaného průvodce učebnicí pro studenty *Enchiridion discipulorum* – vlastně návod, jak pracovat s lekcí –, který je zejména užitečný pro ty, kteří se nemohli zúčastnit pro nemoc výuky.⁷

⁵ HANS H. ØRBERG, *Lingua Latina per se illustrata, Colloquia personarum*, Havniae (København), Museum Tusculanum Forlag, 1985, 1994, 90 s.

⁶ Převaha je zřetelně na straně prózy, a proto také hovoří L. Miraglia o těchto učebnicích jako o cestě k četbě prozaického textu.

⁷ Toto vše je obsahem knihy se stejným titulem (HANS H. ØRBERG, *Lingua Latina per se illustrata*) a podtitulem *Latine disco*, kterou vydal Istituto Italiano per gli Stu-

Pro učitele připravil L. Miraglia další pomůcku,⁸ v níž vysvětluje přímou metodu výuky latinského jazyka bez prostřednictví překladu do mateřského jazyka. Protože se však na italských školách podle předpisů vyžaduje třikrát za čtvrt roku kontrola znalostí prostřednictvím překladu, napsal L. Miraglia za jeho přátel ještě appendix C (*Prove di verifica*), v němž je několik souvislých textů shrnujících vždy látku pěti lekcí (např. k lekcím 11-15 je textů celkem devět, takže učitel má mezi nimi možnost volby a může dobře prověřit i schopnost správného překladu). V appendixu B se ještě uvádí 300 krátkých modelových vět, na nichž se demonstrují gramatické jevy.

Co lze na této původní a rozšířené sérii učebnic latiny ocenit? V prvním díle *Familia Romana* je nesporně přínosem Ørbergův jednoduchý souvislý text, zajímavý pro čtrnáctileté, někdy možná spíše ještě mladší žáky. I když obzor dnešních čtrnáctiletých je jiný, než byl před 45 roky, lze s touto učebnicí stále ještě pracovat. Že by však bylo možné i vhodné text "přizpůsobit jiné době", je zřejmé na základě těch textů, které byly v Itálii vytvořeny nedávno a mají sloužit pro písemnou kontrolu překladem, povinnou pro italské žáky, ať již užívají jakékoliv učebnice. Jednoduchost textu v Ørbergově první učebnici a jeho opakování v různých variantách účinně napomáhá tomu, že je vnímán snadno bez nutnosti překladu do mateřského jazyka. Úloha překladu je sice velmi významná pro kultivaci mateřského jazyka, ale někdy pozorujeme, že formulace v mateřském jazyce představuje pro žáky tak velkou náhamu, že při ní přestávají vnímat text jako souvislý celek. Důležitá je v této učebnici také jednotící linie daná rámcem osudů římské rodiny.

Druhý díl učebnice, *Roma aeterna*, je už latinskou čtánkou, ale takovou, která má rovněž jednotící linii. Nejsou tu jen krátké úryvky, nýbrž záměrně jsou voleny delší pasáže o určitém tématu. Převládají témata historická a kulturněhistorická, což lze vnímat jako zúžení. Závažnější okolností však je to, že ani jedno téma není z doby císařské, natož pozdější.

Výborné je vytvoření dobrého zázemí pro žáky i učitele řadou užitečných doprovodných textů, z nichž je část původních Ørbergových, a také gramatik a dalších doplňujících cvičebnic, které vytvořili L. Miraglia, F. Bórrí a jejich přátelé. Italští žáci, kteří prošli touto výukou, nejen rozumí latinskému textu, aniž jej překládají, ale jsou s to o jeho obsahu latinsky mluvit a ti zdatnější i diskutovat – ale to už je zásluhou jejich učitele, protože L. Miraglia mluví latinsky tak dobře jako italsky. Potěšující je i to, že 60 % z jeho lyceistů neklasičtého zaměření volí na univerzitě studia humanitní.

⁸ *Filosofici et Academia, cui nomen Vivarium Novum*, Montella 1997, 435 s. Zastane *Colloquia personarum* zůstala beze změn, *Exercitia Latina* byla upravena, i když ne zásadně. V závěru je index a celá slovní zásoba části *Familia Romana*.

⁹ HANS H. ØRBERG, *Lingua Latina per se illustrata, Latine doceo, Guida per gli insegnanti, parte I: Familia Romana*, Istituto Italiano per gli Studi Filosofici et Academia, cui nomen Vivarium Novum, Montella 1997, 167 s.